

INARINSAAMEN SANONTOJA

Anna Idström ja Hans Morottaja *Inarinsaamen idiomisanakirja* (3. painos). Inari: Sämitigge 2007. 108 s. ISBN-10: 952-441-136-9; 13: 952-441-136-3.

Inarinsaamen idiomisanakirja on uusi osoitus inarinsaamen vasta alkaneen renessanssin hämmästyttävän tasaisesta etenemisestä. Minikieltä ylläpitävät voimat keskitettiin 1997 viisaasti lasten kielitaidon kohentamiseen ja kehittämiseen niin sanotulla kielipesätoiminnalla, johon saatiin tukea sekä paikalliselta että valtakunnalliselta tasolta (Inarin kunta, Suomen kulttuurirahasto). Taustavoimaksi perustettiin 1986 inarinsaamen asemaa ajava yhdistys Anarâškielâ servi eli inarinsaamen yhdistys (Pevdikirje 1986: 6; Pasanen 2005: 71). Kirjallista ilmaisua oli jo varhemminkin, muistammehan aikanaan ilmestyneen, v. 1934 aloittaneen Sabmelašin (sittemmin Sâpmelaš ja Ođđa Sâpmelaš) Anar kiela-palstat (1935–) ja sen monilukuiset Uula Morottajan pakinat ja muut kirjoitukset. Tätä perinnettä jatkoivat sittemmin niin Sabmelaš-lehti kuin yhdistyksen uranuurtajat, jotka alkoivat julkaista Anarâš-lehteä vuonna 1988 ja hieman myöhemmin muistelmia ja tarinakokoelmia. Monet lehden artikkelit, kuten eläin- ja kasvinimistöt, tähtäsivät erikoisalojen terminologian kehittämiseen, kun taas sukuselvitykset palvelivat »omien juurien» etsimistä ja esitelyä. Suuri osa työstä toteutettiin sekä yhdistyksessä että lehdessä asianharrastajien talkoovoimin. Unohtaa ei sovi myöskään lehden päätoimittajan Ilmari Mattuksen suurtyötä Inarin paikannimien rekisteröimiseksi. Se on jo käsikirjoitusvaiheessa luonut pohjaa tutkimuksille ja kartoituksille ja lisäksi paljastanut, että valtaosa koko kunnan nimistöstä on yhä edelleen inarinsaamelaista, vaikka kieli on jäänyt

seudun muita saamen kieliäkin pienemmäksi.

Nyt on siis sanontojen vuoro. Yhdessä heti perään ilmestyneen inarinsaamen oppaan (Morottaja 2007) kanssa idiomisanakirja luo entistä laajempaa pohjaa kielen kirjalliselle käytölle, niin harrastajille kuin muutenkin kielestä kiinnostuneille. Idiomien tasolla inarinsaamen kielenhuolto näyttää jopa ohittavan pohjoissaamen pyrkimykset – vaikkakin Israel Ruong jo 1980-luvun alussa vaati Pohjoismaista saamelaisinstituuttia keskittämään voimia tämän kielen fraseologian tutkimiseen ja elvyttämiseen. Pohjoissaamen paljon laajempi oppikirjatuotanto ja vanhastaan kertynyt kirjaviisuus, erityisesti Nielsenin mainio kielioppi teksti- ja sanasto-osineen (1979) sekä sanakirja (1932–1962), sisältävät kuitenkin runsaasti myös tämän alan tietoa, niin että sen piirissä on enää kysymys aineiston valikoimisesta ja saattamisesta nykyaikaisessa muodossa suuren yleisön käyttöön. Inarinsaamessa »kaikki» on edelleen tarpeellista ja jokainen uusi avaus ansaitsee kiitoksen.

Morottajan kielenoppaan ja paljon varhemman sanakirjan taustavoimaksi on julkaisijana astunut Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Idiomisanakirjan kustantaja Suomen Saamelaiskäräjät (inariksi *Sämitigge*) puolestaan on jo jonkin aikaa palvellut sekä inarin- että koltansaamelaisia lukijoita pienillä, kohtuuhintaisilla lukukirjasilla. Näin toimijoiden piiri on lauantunut ja lauantuu toivottavasti lisäksi näiden maantieteellisesti suomalaisten alkuperäiskielten tutkimisessa, tukemisessa ja kehittämisessä.

IDIOMIVALIKOIMASTA JA TEOKSEN RAKENTEESTA

Kirjanen käsittää alun toistasataa sivua, ja niistä valtaosan vie aakkosjärjestykseen lajiteltu idiomien luettelo selityksineen (s. 11–95). Loppuun on lisätty lyhyemmät luettelot »Enteitä» (96–100), »Uskomuksia» (100–102) ja »Sananlaskuja» (102–108). Alussa on Anna Idströmin kirjoittama johdanto »Inarinsaamen idiomisanakirja — Mitä sanotaan inarinsaameksi, mutta ei suomeksi?» (lähteineen s. 3–9).

Otsikoista näkee jo eräitä kirjan rajauksia ja ehkä pulmiakin, joita Idström selvittelee kirjoituksessaan. David Cooperiin nojautuen hän haluaa pitää myös joitakin yksittäisiä sanoja idiomeina, koska ne voivat käyttäytyä idiomien tavoin. Ainakin näin lyhyessä esityksessä jää epäselväksi, mikä niiden suhde on »vakiintuneisiin metaforiin», jotka mainitaan samassa kappaleessa. Sen sijaan loppuun kootut enteet, uskomukset ja sananlaskut on erotettu selkeästi muusta aineistosta, koska »ne eivät ole varsinaisesti puheen kiinteänä osana esiintyviä idiomeja». Eivät ehkä olekaan, mutta kuinka yleispätevä rajanveto kussakin tapauksessa lienee? Kokonaisia lauseita ei yleensä pidetä idiomeina, mutta näiden joukkoon on kirjassa kelpuutettu esimerkiksi lause *Keđgi ij kuáassin kobđo* 'kivi ei koskaan kellu' (s. 28) — olisiko tätä arasteltu sijoittaa sananlaskuihin? Lainatavaraa eli käännöslainoja muista kielistä on karteltu, ja senkin takia muun muassa juuri sananlaskut — jotka ovat tunnetusti herkästi kulkeutuvia aineksia — on sijoitettu erilleen kirjan loppuun.

Kenties juuri rajanteon hankaluuksista johtuu, että hakusanasto jää epäyhtenäiseksi: toisinaan hakukohteena on yksittäinen sana (esim. *sekkâ* 'säkki'), toisinaan taas sanontatapa tai idiomi (*luonij siis láppuđ* 'kadota roskeen') mutta sangen usein vie-

lä pitempi, idiomien sisältävä lauseparsi (*šoddâđ kyeddiđ kunnâseehá* 'joutua kantaamaan tuhkasäkkiä'). Kun viimeksi mainittu tyyppi on jopa yleisin, tapa koituu aika tuskalliseksi sellaiselle kirjan käyttäjälle, joka etsii idiomeja merkityksellisimpien avainsanojen eli »punaisten sanojen» avulla. Tietenkään tapa ei olisi haitaksi, jos kirjassa olisi hakemisto tai jos aineisto olisi järjestetty sekä avainsanojen että sanontojen mukaan. Kelpo idiomi *kyeddiđ kunnâseehá* ansaitsisi hakukohteena sijansa, samoin sen punainen sana *kunnâsekkâ*, joka puolestaan voisi löytyä myös *sekkâ*-sanana alta; tämä sisältää nyt kuitenkin vain neljä muuta, numeroitua yhdyssanaa. Apuverbi *šoddâđ* on selvästi vähemmän ilmeinen hakukohte, vaikka erilaisiin tilanteisiin »joutumista» voidaan toki sitäkin pitää relevanttina.

Avainsanojen keräily ei ole ehtinyt alkua pitemmälle (*čárvuđ* 'puristaa', *hátárah* 'häkkyrä' ja em. *sekkâ*). Siksi esimerkiksi taajaan esiintyvä termi *čalme* 'silmä; hiukanen' on jäänyt jälkimmäisen merkityksen osalta epäselväksi. Vieras voi jopa luulla, että lajissaan ainoana esimerkkinä mainittu *vuoptáčalme* 'yksittäinen hius' olisi erikoistapaus, kun termin luonnetta ei kuvata sen enempää esimerkiksi lumihiihtäleen, hiekanjyvän tai yksittäisen heinäkorren nimityksissä. Näin avainsanojen puute saattaa käydä hankalaksi, varsinkin jos aineisto paisuu nykyistä paljon laajemmaksi. Silloin olisi vähintään hakemisto paikallaan.

Inarilainen saattaa myös vierastaa muutamaa metaforista käännöstä, kuten *kaamuv koddá jyelgi* 'kenkä tappaa jalkaa'. Tuskinpa inarilainen yhdistää tätä lainkaan tappamiseen, koska verbi *koddedđ* merkitsee tässä yhteydessä polyseemisesti juuri kengän hankaavaa tai puristavaa vaikutusta. Ilmaus *kávukkozâi* 'selällään' mielletään ihmisistä puhuttaessa vain vaino oikein päin olemiseksi, sillä sen kuvaamaan asentoon 'kynnet kohti taivasta'

(oma käännösyitykseni) päädytään tavallisimmin selälleen kaatumalla. Veneen tai astian voi sanoa olevan oikein päin, kun sitä kuvataan sanalla *káávvud* 'selällään', mutta yhdysosa *kávuk-* ei ole lyhentymä tästä vaan eri johdos (vrt. yhdysosaan *kávutai* pohjoissaamen vastaavaan ilmaukseen *gávotgaccaid*, jossa *gávot-* on niin ikään eri muoto kuin inarin *káávvud*-sanaa vastaava *gávvut*). Tämä kannattaa mainita, koska hieman samansuuntainen viittaus on myös Morottajan opaskirjasessa (s. 20). Siinä kuitenkin neuvotaan noudattamaan kirjoituksessa ääntämystä eikä kirjoittamaan esimerkiksi *kávukozâi* tai *káávvudkozâi*, joista ainakin jälkimmäinen taitaa olla pelkkä kuvitteellinen muoto.

LOPUKSI

Koko kirjassa on noin 550 hakukohdetta. Tällaisenaan se sopii varmaan parhaiten selailtavaksi, varsinkin inarinsaamea ennestään osaaville, satunnaisia löytöjä etsiville lukijoille. Semmoinen onkin ihan hyvää käyttöä pikkukirjalle, joka pyrkii tarjoamaan lisäaineistoa nimenomaan inarilaisille eikä niinkään kielitieteen tai kansanperinteen tutkijoille. Itse valikoima on soma ja onnistunut. Mukaan otetuista tuskin mitään voi pitää aivan tarpeettomana, vaikka esimerkiksi leikkimielinen tokaisu *Vuojâ hálbu ko pottâ sagjeed* 'voi halpenee kun takapuolta kutittaa' (s. 100) ei taida olla mikään normaali enne. Yhtäkaikki, älyttömyydet kuuluvat kansanperinteeseen siinä kuin viisaudetkin. Mitä kirjasta toisaalta puuttuu, on jo hankalammin todettavissa. Kaikkia inarinsaamen sanakirjoja tai tekstikokoelmia ei varmastikaan ole käyty läpi sitä varten eikä niitä edes mainita lähdeluettelossa, ei edes suurta inarinsaamen sanakirjaa (IW 1986–1991), joka tarjoaa runsaasti tämänkin laatuista aineistoa. Mutta jokunen kirjan sananlaskuista ja sanon-

noista sisältyy, osin muunnelmina, myös Koskimiehen ja Itkosen kokoelmaan Inarilappalaista kansantietoutta. Sieltä löytaa muun muassa mainitun hassunoloisen sanan *hátárâh* 'häkkyrä' (tosin muodossa *hadarah*, s. 399), joka näyttää puuttuvan isosta sanakirjasta mutta on mukana jo ensimmäisessä Sammallahten ja Morottajan sanakirjoista (1983).

Idströmin ja Morottajan kirjaa voi kaikeinkin kaikkiaan pitää hyvänä popularisointina sekä innoittavana aloituksena jatkotöille, jollaisia takakannen tekstissä toivotaan. Kirjan sanomusten laadun ja aitouden taakeena on sen toisen tekijän Hans Morottajan tunnettu sanavalmius ja kielenkäytön laajuus. ■

SAMULI AIKIO

Sähköposti: aimakota@pp.inet.fi

LÄHTEET

- Anarâš* (aluksi *Anaraš*) 1988– Ivalo: Anarâškiela Servi.
- IW 1986–1991 = *Inarilappisches Wörterbuch 1–4*, herausgegeben von Erkki Itkonen unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XX, 1–4. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura
- KOSKIMIES, A. V. – ITKONEN, T. I. 1978: *Inarilappalaista kansantietoutta*. Toinen, uudistettu painos. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 167. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura
- MOROTTAJA, MATTI 2007: *Anarâškielâ ravvuuh*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 144. Helsinki / Helsinki: Päikkiennâm kielâi tutkâmkuávdáš / Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NIELSEN, KONRAD 1979: *Laerebok i lappisk (samisk): grammatikk, tekster og*

glossar. Oslo: Universitetsforlaget.
NIELSEN, KONRAD (– NESHEIM, ASBJØRN)
1932–1962: *Lappisk (samisk) ord-
bok grunnet på dialektene i Polmak,
Karasjok og Kautokeino. Lapp dictio-
nary based on the dialects of Polmak,
Karasjok and Kautokeino. Vol. 1–5.*
(Osat 4–5 myös Asbjørn Nesheim.)
Oslo: Universitetsforlaget.

PASANEN, ANNIKA 2005: Kielipesätoiminta
osana karjalan ja inarinsaamen kielen
revitalisaatiota. – Kokkonen, Paula
(toim.), *Sukukansaohjelman arki,
suomalais-ugrilainen perintö ja ar-
kipäivä. Studia Fenno-Ugrica 21.9.*
– 16.11. 2004 s. 67–81. Castrenia-
numin toimitteita 64. Helsinki: M.
A. Castrénin seura, Suomalais-Ug-

rilainen Seura ja Helsingin yliopiston
suomalais-ugrilainen laitos.

Pevdikirje 1986 = Pevdikirje Anaraškiela
seervi algattemčoakkinist, mii tollui
Hotelli Ivalo auditoriost 4.12.86 tij-
me 18.15. – *Anaraš* 1988 s. 6–7

Sabmelaš (myöhemmin *Sápmelaš* ja *Ođđa
Sápmelaš*) 1934–. Helsinki: Lapin Si-
vistysseura

SAMMALLAHTI, PEKKA – MOROTTAJA, MAT-
TI 1983: *Säämi – suoma – sää-
mi škovlasänikirje / Inarinsaame
– suomi – inarinsaame kouluanakir-
ja*. Ráidu, Ruovttueatnan gielaiddutkanguovddáža sámegielladoaimmahusat 1. Helsset: Ruovttueatnan gielaiddutkanguovddáš / Kotimais-
ten kielten tutkimuskeskus.

SAAMELAISKIELTEN TUTKIMUSTA AJAN HERMOLLA

Ida Toivonen ja Diane Nelson (toim.) *Saami linguistics*. Current issues in linguistic theory 288. Amsterdam: John Benjamins 2007. 321 s. ISBN 978-90-272-4803-9.

Ida Toivosen ja Diane Nelsonin toimittamassa artikkelikokoelmassa on seitsemän artikkelia saamelaiskielten nykytutkimuksen aihepiireistä. Jokainen artikkeli avaa mielenkiintoisen, tuoreen näkökulman johonkin teoreettiseen kysymykseen ja osallistuu kielitieteessä käytyihin keskusteluihin antamalla runsaasti esimerkkejä saamelaiskielistä. Kirjoittajat ovat eri yliopistoista, ja teos antaakin kuvan saamelaiskielten tutkimuksesta kansainvälisenä, dynaamisena tieteenalana.

ARTIKKELIEN AIHEPIIRIT

Kirja alkaa toimittajien kirjoittamalla johdannolla, jonka perässä seuraa ANTE AIKI-

ON artikkeli etymologisesta nativisaatiosta. Aikio toteaa, että sellaiset kaksikieliset ihmiset, jotka ovat kielitaitoisia kahdessa toisilleen läheisessä sukukielessä, saattavat tulla tietoisiksi säännöllisistä äännevastavuuksista kyseisissä kielissä. Tästä syystä he joskus matkivat havaitsemiaan äännevastavuuksia lainatessaan sanoja kielestä toiseen. Tätä sanotaan etymologiseksi nativisaatioksi. Aikiolla on artikkelissaan esimerkkinä suomi ja saame. Kielentutkimuksen kannalta etymologisen nativisaation tuoma haaste on siinä, että se vaikeuttaa lainattujen aineiden erottamista aidosti samasta kantamuodosta periytyvistä sanoista.

PATRIK BYE käsittelee artikkelissaan inarinsaamen vokaaliloppuisten kaksitavuisten

▷